

חומת גזר ושערה מימי שלמה

מאת

י. ידין

וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים ואת חצר ואת מגדו ואת גזר. (מל"א ט, טו)

גילוייו של שער שלמה אשתקד בחצור¹ — שהוא זהה בתכניתו ובמידותיו עם זה של מגידו שכבה IV ב'² — מאמת באורח מפתיע את המסופר במל"א ט, טו, ואף שם קץ לוויכוח על זמנו של השער במגידו³. הדמיון המעניין שבין התכניות של שני המבנים העלה את הסברה, ששניהם תוכננו בידי אותו ארדיכל מלכותי⁴.

אף-על-פי שמקאליסטר והחכמים, שדנו בספרו בן שלושה הכרכים⁵, לא הבחינו בשער, שאפשר לייחסו לשלמה, ראה מחברו של מאמר זה לנכון לבדוק מחדש — לאור התגלית של חצור והמסופר בס' מלכים א' — את הדין וחשבון של מקאליסטר, מתוך תקווה למצוא שער דומה; ונראה לו למחבר, שאכן מצא את מבוקשו, וחלקים מן המבנה, המכונה "המצודה החשמונאית"⁶, אינם אלא חומה ושער מימי שלמה.

חומת חצור ושערה

חומת הסוגרים של שכבה X (שטח א'), הנמשכת מצפון לדרום, עוברת

- (1) י. ידין, עונת החפירות השלישית בחצור, ידיעות כ"ב (תשי"ח), 14—15.
- (2) (להלן Megiddo II), Chicago 1949, (G. Loud, *Megiddo II* (Text), Fig. 105
- (3) השווה: G. E. Wright, *Biblical Archaeologist* 13, 1950, pp. 28—46.
- (4) ידין, שם (ר' הערה 1).
- (5) R.A.S. Macalister, *The Excavation of Gezer I-III*, London 1911—1912 (להלן Gezer).
- (6) Gezer I ציור 104. זוהי אחת מן המסקנות והקביעות התאריכיות הספורות של מקאליסטר, שנתקבלו על דעתם של כל החוקרים, שעסקו בממצאי גזר. השווה, דרך משל, מ. אבי-יונה — ש. ייבין, קדמוניות ארצנו, תל אביב תשט"ו, עמ' 318 וציור 149.

במרכזו של התל, ובה נתחמת עירו המשוקמת של שלמה לאותו חלק של התל, שהוא ממערב לחומה. השער עצמו נמצא במרחק קטן מצפון למרכז החומה⁷). המבנה העיקרי של השער בולט מן החומה כלפי פנים, מחוץ לשני המגדלים הריבועיים שמשני צדי הפתח, הבולטים מן החומה כלפי חוץ, היינו מזרחה. נוסף לשני מגדליו מורכב השער משתי שורות של תאים משני צדי הכניסה, ובכל שורה שלושה תאים מרובעים. מחוץ לפינות המגדלים והתאים המערביים, הבנויים בחלקם אבני-גזית גדולות, עשויים שאר חלקיו של השער מאבני-גזית ממידות שונות. המעבר הראשי דרך השער היה מרוצף בטיח לבן, ואילו המרחב שבין המגדלים היה מרוצף באבני-ריצוף מגודל ממוצע⁸). השער של מגידו זה הוא, כאמור, בתכניתו ובמידותיו עם זה של חצור, אלא שהוא בנוי אבני-גזית משובחות יותר. מאחר שהוא מפורסם למדי — איננו רואים צורך לתארו כאן⁹).

המבנים של גזר

מקאליסטר מתאר את מציאת המצודה החשמונאית במלים אלו: "בשעת הפירת תעלה לאורך פניה החיצוניים של החומה החיצונית של העיר [גזר] נמצא מקום באמצע הצד הדרומי, שבו לא נתגלה שום סימן לסוללה. מתעלות, שנחפרו לסירוגים בניצב לקו החומה, הוכתה, שלאורך 300 יארד לא היתה קיימת כאן חומה חיצונית. מכל מקום כמה מבנים בלתי-רגילים בפרץ שבין שני קצות החומה עוררו תשומת-לב, והוחלט לחשוף כאן את כל השטח"¹⁰).

תכנית הבניינים, שנתגלו שם על-ידי מקאליסטר, ניתנת להלן (ציור 11¹).

ואלו הן טענותיו של מקאליסטר כלשונו: "א. כל המבנים הללו שייכים

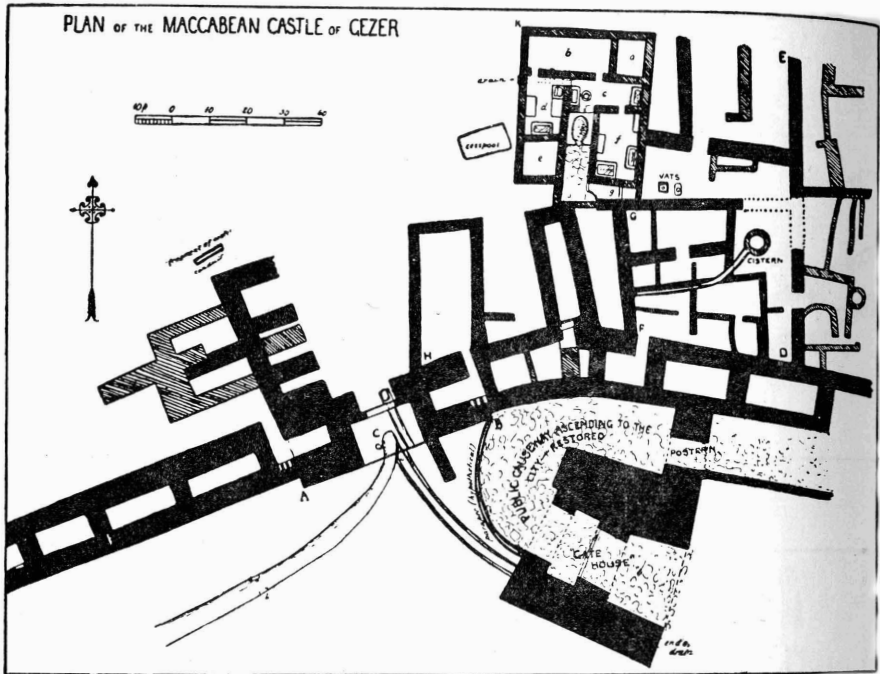
7) שרידים של חומה זו נתגלו בעונת-החפירות השלישית בחצור גם בשטח ב' השווה ידן, שם (הערה 1 למעלה), עמ' 17.

8) על מידותיהם של השער וחומת-הסוגרים — ראה הטבלה המשווה להלן עמ' 121. ראה התכנית הכללית ציור 2 (עמ' 118); תצלום אצל ידין, שם (הערה 1, למעלה) לוח ב' 1.

Megiddo II, pp. 46-57 (9)

Gezer I, p. 209 (10)

Ibid., Fig. 104 (11)

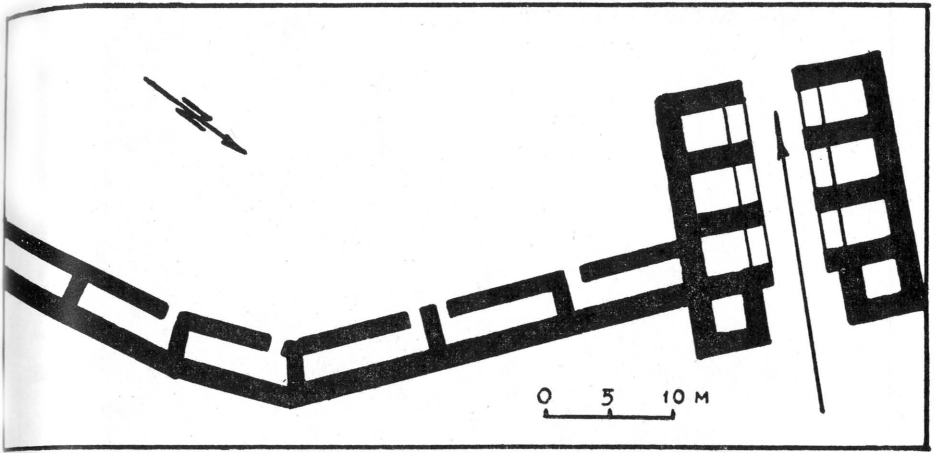

ציור 1. מתוך R. A. S. Macalister: *The Excavation of Gezer*, I, Fig. 104

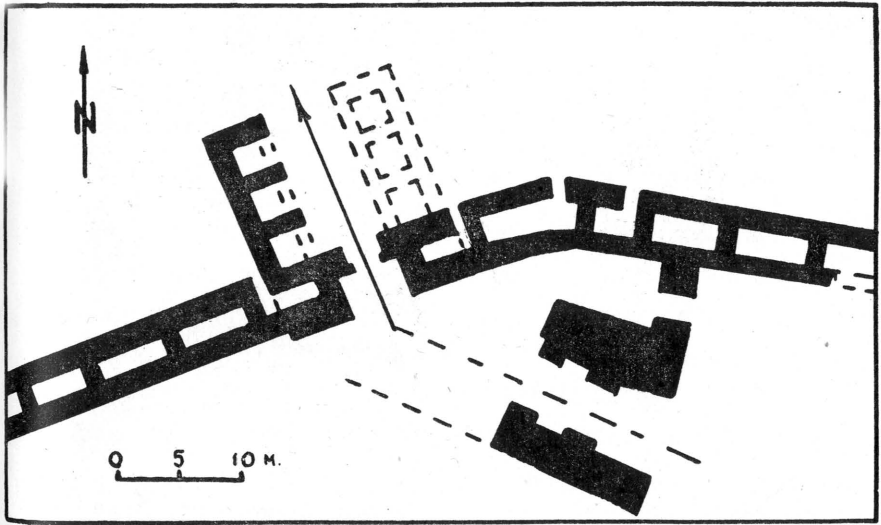
לתקופה ההלניסטית. ב. מאחר שבית השער (gatehouse) הוא ללא ספק פתח-הכניסה הראשי לעיר, הרי מן הנמנע הוא, שהשער בחומה הכפולה הארוכה יהיה אף הוא פתח-כניסה כללי. (ההדגשה שלי—י. י.) מסתבר יותר, שהשער נועד לבעליו של הבניין הגדול. הואיל ואפשר היה לצאת ולבוא דרך השער בכל שעה, בלא להזדקק למעבר שבשער העיר [לאמור, "בית השער" — י. י.], משמע, שאותו איש היה מושלה הצבאי של העיר¹²).

גישה זו וכן הגרפיתו היווני של פמפרס, שנתגלה בתוך השפך, וחרסים הלניסטיים וחפצים אחרים הניעו את מקאליסטר לכנות בניין זה בשם "המצודה החשמונאית". דבקותו של מקאליסטר בסברה על "בית המושל" מנעה ממנו את האפשרות לפרש כהלכה כמה שרידים ארכיטקטוניים, שהם שייכים ללא ספק למכלול ביצוריה של העיר ולא למצודה.

Ibid., p. 210 (12)

ציור 2. חצור

ציור 3. גזר

בתכנית (ציור 1) בולטים שלושה יסודות:
א. חומת־סוגרים, שנשתמרה יפה;
ב. שער במרכזה של החומה, ומשני צדדיו, מן החומה כלפי פנים, שתי

שורות של תאים ("מרחבים דמויי-תאים", לפי תיאורו של מק-אליסטר)¹³ ;

ג. שער חיצוני (המכונה בפי מקאליסטר "בית השער") במורד התל, מדרום-מזרח לשער העיקרי שבחומת-הסוגרים.

א. נפתח בחומת-הסוגרים. השוואתה של חומה זו לחומת חצור, שכבה x (ציור 2)¹⁴, מגלה את הדמיון ביניהן. תאי החומה בגזר, כבחצור, אינם שווים בארכם, אבל לעומת זה זהה הוא, כפי שנראה מהטבלה המשווה להלן (עמוד 121), הרוחב של שתי החומות (ורוחב הקירות החיצוניים בכלל): 5.4 מ'. דמיון זה מפתיע ואינו טעון פירושים נוספים.

ב. השער בחומת-הסוגרים מורכב משני חלקים עיקריים: החלק האחד הם שני המגדלים הריבועיים, המסומנים באותיות A, B בתכניתו של מקאליסטר (ר' למעלה ציור 1), האוגפים את המרחב C שבתכנית זו. שני מגדלים אלה חלולים הם ומעבר צר מוליך מן העיר לתוכם פנימה. ודאי היה בהם בעבר כבש-מעלות של עץ, שבו היו עולים לראש המגדלים והשער. החלק השני של השער הם "המרחבים דמויי התאים", לפי הגדרתו של מקאליסטר, משמאל לכניסה. מתוך השוואה לשערי מגידו וחצור יש להסיק בוודאות, שזוהי שורת תאים, האוגפים את הכניסה. מבנה מעין זה הוא חסר משמעות, אלא אם כן מקבילה לו שורת תאים ממזרחו. השיחזור המוצע בזה (ציור 3) מראה את תכניתו של השער המקורי, והתכניות של חצור ומגידו (ציורים 2, 4) מאשרות הצעה זו. שיחזור זה של שורת-התאים המזרחית מביא בהכרח לכלל מסקנה, שאין אפשרות לייחס את הבניין הארוך והצר, המסומן בתכניתו של מקאליסטר באות H (לעיל, ציור 1), המתחבר באלכסון אל המגדל המזרחי, לשכבה המקורית של חומת-הסוגרים, ואין הוא אלא מבנה מאוחר, שהוקם לאחר שנהרס השער.

ג. כאן עלינו לדון בחלק אחר של "המצודה" של גזר, היינו ב"בית

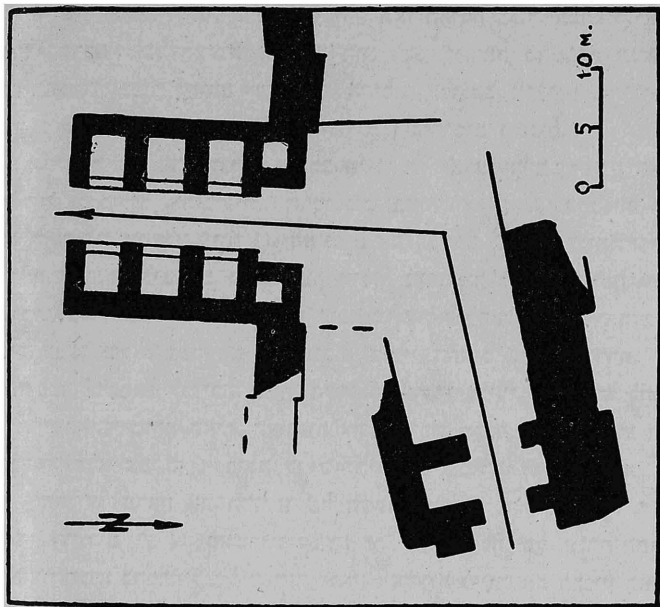
Ibid., p. 221 (13)

(14) תודתי נתונה למר ע. דונייבסקי, שהכין את התכניות (ציורים 2, 3, 4).

(15) שלוש הגומחות בפינות המגדלים שימשו ודאי להחזקת קצוותיהן של קורות העץ של כבש-המעלות.

(16) בניין זה צורף, כנראה, יפה לתוך חומת-הסוגרים (ודאי לאחר חורבנה החלקי). הואיל ועובדה זו חיוקה את מקאליסטר בדעתו, שהבנין המאורך הוא מזמן אחר עם חומת הסוגרים (ר' Gezer, עמ' 219, הערה *).

השער" שבתכניתו של מקאליסטר, העומד מדרום-מזרח לשער הראשי, השוואה עם תכנית השער של מגידו (ציור 4) מראה, שמבנה זה מקביל לשער החיצוני של מגידו; הן מצבו ביחס לשער הראשי והן תכניתו מקיימים הקבלה זו. מכל מקום עדיין איננו יודעים, אם גם לשער של חצור היה בית שער קדמי, מאחר שעדיין לא נחפר השטח שממזרח לשער.

ציור 4. מגידו

תיאורו המפורט של מקאליסטר מאפשר לנו לעקוב אחרי צדדי הדמיון שבין שערה של גזר לאלה של חצור ומגידו גם בפרטי הבנייה, שהחשוב שבהם הוא ללא ספק שיטת הבנייה של המזוזה בגזר, שהיא זהה עם זו שבמגידו, כפי שניתן לראות בתצלומה של המזוזה המזרחית¹⁷). כל נדבך עשוי ראשים ופתינים, והוא מונח בדיוק כבמגידו¹⁸). יתר על כן: אף שיטת הסיתות של אבני-הגזית היא זהה, כפי שאפשר ללמוד מן התמונות ומתיאורו

Gezer I, Fig. 105 (17)

Megiddo II, Fig. 108 (18)

הבא של מקאליסטר: "סיתותן של האבנים בשער והתאמתן עשויים בהקפדה יותר מכל מה שנמצא בתל... האבנים שבשער מסותות סיתות חלק, אבל במגדלים האוגפים אותו מופיעות אבנים בעלות-זיו" [ההדגשה שלי - י.י.].

משאר צדדי-הדמיון ראוי להזכיר נקודות אלו:

1. אל השער הראשי "...באים דרך רחבה קטנה מרוצפת (בתכנית: C), העולה בשיפוע לכיוון המפתן".
 2. "הציר ופותרות הבריה של הדלתות הכפולות מצויים מבפנים למפתן".
 3. שיטת ביבי הניקוז בסמוך לשערי מגידו⁽²²⁾ וגזר⁽²³⁾.
- להלן תובא טבלה משווה של המידות העיקריות של שלושת השערים וחומות הסוגרים. טבלה זו עשויה לשמש ראייה נוספת להנחה, ששלוש החומות ושעריהן הן בנות תקופה אחת, וכי נבנו בידי הארדיכלים של שלמה על-פי תכניות מוכנות מראש, שהן זהות בעיקרן. ההבדלים הקטנים ביניהן נגרמו על-ידי פני השטח.

מגידו (במטרים)	חצור (במטרים)	גזר (במטרים)	הפרט
20.3	20.3	19.0	אורך השער
17.5	18.0	16.2	רוחב השער
6.5	6.1	5.5	המרווח שבין המגדלים
4.2	4.2	3.1	רוחב פתחי הכניסה
1.6	1.6	1.6	רוחב הקירות
—	5.4	5.4	רוחב החומות (וקירותיהם בכלל)

קבלתן של השעדותי ביחס לשערה של גזר וחומותיה יחיבי, כמובן, כמה שינויים יסודיים בזמניהן של חומות אחרות בגזר, ובייחוד בזה של החומה החיצונית. גם אפיה של חומת מגידו בשכבה IV היא טעון בחינה חדשה. ואני מקווה לשוב ולדון בכך בהזדמנות אחרת.

Gezer I, p. 222 (19

Ibid., p. 218; cf. Megiddo II, Fig. 105, 106 (20

לה, הערה 1) לוח ב', 1.

Gezer I, p. 218; cf. Megiddo II, p. 54 Figs. 112, 116 (21

Gezer I, p. 222 (23 Megiddo II, p. 54, Figs. 105, 117 (22